

Inanna, heerseres van hemel en aarde

Geschiedenis van een Sumerische godin

Colofon

ISBN: 978 90 8954 551 0

1e druk 2013

© 2013, Henriette Broekema

Exemplaren zijn te bestellen via de boekhandel
of rechtstreeks bij de uitgeverij:

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8901 AA Leeuwarden

Telefoon: 058-2894857

www.elikser.nl

Vormgeving omslag en binnenwerk: Evelien Veenstra

VOORBLAD:

Godin Inanna met een voet op een leeuw en met wapens. Inscriptie: 'Voor Nin-iskun, de steensnijder Amurru'. Rolzegel. Herkomst onbekend (kunsthandel). (Met dank aan: Oriental Institute Museum van de universiteit van Chicago)

Koperen hoofd, gevonden in de Ištar-tempel van Ninive, ca. 2400 v.C. Men vermoedt dat het koning Sargon of Naram-Sîn is. (Met dank aan: Deutsches Archäologisches Institut, Orient-Abteilung, Berlijn).

Gerestaureerde schijf van kalksteen van de hogepriesteres Enheduanna van Ur. Diameter: 26 cm. (Met dank aan: © Penn Museum, Pennsylvania, Verenigde Staten)

Terracotta reliëf uit Larsa (Barrelet, 1968, fig. 527, Louvre, AO 16681); *Herkomst onbekend.* (Barrelet, 1968, fig. 744, Louvre, AO 8662)

De auteur heeft haar uiterste best gedaan alle rechthebbenden van de getoonde afbeeldingen tijdig te traceren. Mocht zich een geval voordoen waarin zij daarin niet of niet geheel is geslaagd, danwel indien een onjuiste vermelding is gedaan, dan wordt verzocht hierover contact op te nemen met de uitgever.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Inanna, heerseres van hemel en aarde

Geschiedenis van een Sumerische godin

Henriette Broekema

*Mijn meesteres, wanneer U aan de hemel opkomt,
jonge vrouw Inanna, wanneer u groot wordt als de aarde,
wanneer u tevoorschijn komt als koning Utu, en uw armen wijd
uitslaat en
aan de hemel voortschrijdt en uw vreeswekkende pracht draagt en
de aarde in daglicht en schittering kleedt,
wanneer u over bergketens gaat en uw fonkelende stralen laat
schijnen,
wanneer u de gerinna-planten van de bergen (in licht) baadt,
wanneer u de kristallen berg, de berg van de reine aarde, laat ont-
staan
(...)
Priesteres van het oerbegin,
wanneer u, als priesteres van de wereld, met uw sterke šita-staf
te midden van het slagveld, als een wapen dat alles neervelt, kop-
pen laat rollen,
dan heffen de Sumeriërs een lied aan
en alle landen vallen in met een zacht ilulama.*

(Inanna en de berg Ebih)

Opgedragen aan mijn collega's van ARAG

Inhoudsopgave

Voorwoord	11	
Belangrijkste jaartallen	15	
Woordenlijst	17	
Beknopte toelichting op de schrijfwijze van het spijkerschrift	21	
Proloog	25	
Hoofdstuk 1	De Sumeriërs	27
Hoofdstuk 2	De godin Inanna	51
Hoofdstuk 3	Wie was de geliefde van Inanna?	69
Hoofdstuk 4	Het leven in de tempel	93
Hoofdstuk 5	De tempels van Inanna en Ištar in Mari	119
Hoofdstuk 6	Het raadsel van de koningsgraven van Ur (I)	141
Hoofdstuk 7	Het raadsel van de koningsgraven van Ur (II): een tempel van Inanna?	159
Hoofdstuk 8	Inanna steunt de koningen van Akkad	177
Hoofdstuk 9	Enheduanna's hymnen aan Inanna	199
Hoofdstuk 10	Het uiterlijk voorkomen van een En-priesteres	225
Hoofdstuk 11	De En-priesteres van Ur en de kloostervrouwen van Sippar	241
Hoofdstuk 12	De maangod van de stad Ur	261
Hoofdstuk 13	Inanna als Venusster	279
Hoofdstuk 14	De liefde tussen Inanna en Dumuzi	297
Hoofdstuk 15	De dood van Dumuzi	311
Hoofdstuk 16	De koningen van de neo-Sumerische tijd bedrijven de liefde met Inanna	319
Hoofdstuk 17	De koning op de troon en het godsorakel	343
Hoofdstuk 18	Het Heilig Huwelijk	367
Hoofdstuk 19	Het Hooglied: een Heilig Huwelijksritueel in het Oude Testament?	391
Hoofdstuk 20	Tempelprostitutie?	405
Hoofdstuk 21	De magie van de erotiek	437
Hoofdstuk 22	Inanna's reis naar de onderwereld (I)	461
Hoofdstuk 23	Inanna's reis naar de onderwereld (II): Dodenrituelen	477
Hoofdstuk 24	Kurgarra, galatura en assinnu	511
Hoofdstuk 25	Wie is de godin op het Burney-reliëf?	533
Hoofdstuk 26	De getemde feeks	551
Literatuurverwijzing		559
Verder lezen		593
Register		595

Voorwoord

De Sumerische godin Inanna is de eerste godin die we van naam kennen uit geschreven bronnen. Vijfduizend jaar geleden gebruikten mensen in Mesopotamië – het land tussen de Eufraat en de Tigris dat nu Irak heet – voor het eerst schrifttekens. In de alleroudste teksten kunnen we de naam van Inanna al lezen. Zij heet Morgen-Inanna en Avond-Inanna, twee afzonderlijke namen die de mensen aan de planeet Venus hadden gegeven, omdat die afwisselend als ochtendster aan de oostelijke horizon en als avondster aan de westelijke horizon verschijnt. Inanna heeft bijna drieduizend jaar een vooraanstaande positie ingenomen in de godenwereld in het oude Midden-Oosten. Haar invloed op andere godinnen is groot geweest. De Griekse Aphrodite en de Romeinse Venus zijn verre verwanten van deze machtigste godin uit de bronstijd.

Over de oudste goden van Mesopotamië zijn mythen bekend die in de loop van het derde millennium v.C. door schrijvers zijn opgetekend. Inanna speelt daarin een voorname rol. Van geen enkele andere god(in) uit die periode zijn zo veel mythen bekend. Inanna is ook een van de weinige godinnen die we met zekerheid kunnen herkennen op rolzegels en reliëfs. Inanna stond voor uiteenlopende principes in de kosmos. Zij was liefdesgodin bij uitstek en ze was verantwoordelijk voor de vruchtbaarheid van de kudden en de gewassen op het veld. In het derde millennium werd zij een oorlogsgodin die de koningen hielp bij hun strijd op het slagveld.

Inanna maakte deel uit van een wereld die voor ons grotendeels onbekend terrein is. Het tijdvak waarin zij als hoofdgodin de scepter zwaaide noemen we de bronstijd, een periode die in het Midden-Oosten rond 4000 v.C. begon, toen de eerste grote steden tot ontwikkeling kwamen. Rond 1200 v.C. ging deze wereld voor altijd ten onder, toen het rijk van de Hethieten, Egypte en de Foenicische stadstaten aan de oostkust van de Middellandse Zee onder de voet werden gelopen door vijandige volken die van overzee waren gekomen. We kunnen kleine stukjes van die tijd reconstrueren dankzij de talloze geschreven tabletten die bewaard zijn gebleven. Maar de teksten geven een verborkeld beeld van de werkelijkheid. Het vertalen ervan levert vaak grote problemen en onzekerheden op.

Geleerden onderzoeken doorgaans een klein deel van hun vakgebied en zijn gespecialiseerd op een beperkt terrein. Ik heb geprobeerd om een overzicht te geven van alle puzzelstukjes die het onderzoek tot

nu toe aan het licht heeft gebracht over Inanna, in een poging om het materiaal voor een breed publiek toegankelijk te maken.

In de steden van Sumerië stond een koning aan het hoofd die een spil-functie in de samenleving vervulde. Het was een theocratische samenleving: de koning beschouwde zich als de zoon van de stadsgod en bouwde tempels om de goden gunstig te stemmen. Hij beheerste het leven van de stadsbewoners, die thuis nog altijd als vanouds hun eigen religie koesterden. In de monumentale tempelgebouwen zetelden de grote goden als feodale heersers, maar in de stadswijken stonden kleine rieten godenhuisjes, waar de mensen hun bescheiden offers achterlieten in de hoop dat de godheid hen niet vergeten zou. Godin Inanna neemt in beide domeinen – in de private sfeer van de bevolking en het leven van de koningen in de tempel en het paleis – een aparte plaats in. In beide domeinen wordt zij op een verschillende wijze vereerd. In dit boek zullen we daarom met deze twee werelden kennismaken.

Over het tempelleven is naar verhouding veel bekend, het was de basis van het economische leven in de stad. We kennen bijvoorbeeld een hogepriesteres van de maangod in Ur rond 2400 v.C. Haar naam was Enheduanna. Zij had een speciale band met Inanna en we zullen de drie grote hymnen die zij voor Inanna componeerde in ons verhaal betrekken. Twee hoofdstukken gaan over de koningsgraven die in Ur zijn opgegraven. Ze onthullen een aantal symbolen die met Inanna te maken hebben. Een hoofdstuk gaat over de vermeende tempelprostitutie in Mesopotamië, een thema dat tot op de dag van vandaag omstreden is. Talloze hymnen over de liefde tussen Inanna en haar minnaar zijn bewaard gebleven. We zullen onderzoeken of in het boek Hooglied van het Oude Testament sporen hiervan terug te vinden zijn. De godenwereld en de belangrijkste rituelen, zoals het ritueel van het Heilig Huwelijk – dat zich rond Inanna afspeelde – zullen uitgebreid aan bod komen.

Over Inanna zijn niet alleen liefdesliederen geschreven, zij lijkt ook aan de oorsprong te staan van klaagzangen over de dood van een jonggestorven god. Rond Inanna speelde zich een grootschalig ritueel af dat Het Grote Wenen werd genoemd. Haar verdriet om de dood van haar jonggestorven echtgenoot lijkt terug te keren in het verdriet van Maria over de dood van haar zoon Jezus. Ook het lijdensverhaal van Jezus doet in sommige opzichten denken aan de wijze waarop Dumuzi om het leven kwam.

De Mesopotamiërs schreven de oudste schrifttekens met behulp van een riet dat zij in een kussentje van zachte klei drukten. De tekens zagen er als spijkers uit, vandaar de naam 'spijkerschrift'. De oudste taal die we in het spijkerschrift hebben kunnen ontcijferen is de taal van de Sumeriërs,

een volk dat leefde in het zuiden van Mesopotamië. Ten noorden van Sumerië – in het gebied rond de tegenwoordige stad Bagdad – woonden de Akkadiërs. Zij spraken een Semitische taal, maar namen het spijkerschrift van de Sumeriërs over. Halverwege het derde millennium voor onze jaartelling verschenen er ook teksten in de Akkadische taal. Vanaf 2000 v.C. werd het Sumerisch een dode taal die alleen nog in de schrijversscholen voortleefde, en werd er uitsluitend Akkadisch gesproken.

Ik heb de teksten die in dit boek voorkomen in het Nederlands vertaald vanuit de oorspronkelijke Sumerische of Akkadische versie en met behulp van bestaande vertalingen in het Engels, Frans of Duits. Een groot deel van de Sumerische teksten en hun vertaling zijn via internet toegankelijk via de website van The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature (ETCSL: <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk>), een onvolprezen initiatief van wetenschappers van de universiteit van Oxford. Alleen als er een bestaande Nederlandse vertaling was heb ik die integraal overgenomen.

De tijd waarin godin Inanna leefde ligt ver achter ons en het is moeilijk om er een algemeen beeld van te schetsen. Onze kennis over de oudheid is beperkt en we ontmoeten allerlei gebruiken en antieke denkbepelden die ons vreemd voorkomen. Ik heb geprobeerd om godin Inanna vanaf het eerste moment waarop we haar naam in de spijkerschrifttabletten tegenkomen voor het voetlicht te brengen en haar te volgen in de tijd, wanneer zij in de geschriften steeds duidelijker naar voren treedt. De politieke geschiedenis heb ik zo beknopt mogelijk gehouden, en ik geef alleen een toelichting op die historische gebeurtenissen die voor het begrip van de godin en de wereld waarin zij vereerd werd onontbeerlijk zijn. Het boek bevat 26 hoofdstukken die min of meer los van elkaar staan, maar wel volgens een chronologische volgorde geschreven zijn. Het zal in het begin wennen zijn aan al die vreemde oude namen, maar hopelijk raakt de lezer er na een tijd mee vertrouwd. Er is een woordenlijst waarin de belangrijkste namen en begrippen die in dit boek voorkomen nader worden verklaard en een lijst met jaartallen van de belangrijkste vorsten in Mesopotamië.

De meeste mensen zullen van de omvangrijke literatuur die over Inanna geschreven is geen kennis hebben genomen. Terwijl Inanna in de wereld van de sumerologen heel bekend is, zal het algemene publiek vaak niet weten wie zij was. Door dit boek zullen hopelijk meer mensen met Inanna kennismaken en een idee krijgen hoe deze machtige godin in de antieke wereld van de bronstijd werd vereerd.

Ik hoop dat de lezer net als ik gefascineerd en gepassioneerd zal worden voor deze antieke verdwenen wereld in het oude Nabije Oosten. Hopelijk zal de lezer na afloop van dit boek voortaan anders naar de

hemel kijken, wanneer Inanna laag aan de horizon verschijnt, terwijl zij de maan en de zon tot haar partners maakt.

Dankbetuiging

Allereerst wil ik Joris Borghouts en Koert Broekema bedanken. Zij hebben de eerste versies van het boek doorgenomen en van commentaar voorzien en mij geïnspireerd om het werk voort te zetten. Verder wil ik mijn medestudenten Assyriologie bedanken, Mesa Jajan, Rene Vos en Rients de Boer, omdat ook zij het manuscript hebben beoordeeld en mij stimuleerden om ermee door te gaan. Ook wil ik Alfred Jacobsen bedanken voor zijn tekstadviezen en de moeite die hij genomen heeft om een reguliere uitgever te vinden. Dan wil ik Anke Robertus dank zeggen omdat ze bereid was het manuscript te lezen. Jan Willem Dingemanse en Daan den Engelsman wil ik danken voor hun hulp. Jitske Kingma ben ik dank verschuldigd, omdat zij de enige uitgever is die bereid was het boek uit te geven. Yvonne Bos komt lof toe omdat zij mijn zinnen flink heeft bijgeschaafd. Ik wil ook alle musea bedanken die hun fotomateriaal genereus beschikbaar hebben gesteld. Ook de bibliotheek van het NINO (Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten) was van onschatbare waarde voor dit boek. Ten slotte moet ik mijn collega's van ARAG dankzeggen. Zij waren bereid om als proeflezers op te treden en hebben mij al vroeg duidelijk gemaakt dat ik de tekst eerst nog eens heel grondig moest herzien wilde ik er een leesbaar boek van maken: Marianne Dekker, Olga Duijm, Herman Dassen, Henriette Dietz, Alicia Küter, Hanneke Lambeek en Caroline Waasdorp – hartelijk dank hiervoor.

Amsterdam, 17 juni 2013
Henriette Broekema

Belangrijkste jaartallen

Vroegdynastieke periode (2900-2350 v.C.)

Vroegdynastieke tijd I (ca. 2900-2700)

Vroegdynastieke tijd II (ca. 2700-2600)

Vroegdynastieke tijd III (ca. 2600-2350)

Eerste dynastie van Lagaš

Ur-Nanše (ca. 2500)

Eannatum (Gierenstele ca. 2450)

Urukagina (ca. 2380)

Verovering door Lugalzagezi van Umma (ca. 2360 v.C.)

Rijk van Akkad (ca. 2350-2193 v.C.)

Sargon (2334-2279)

Rimuš (2278-2270)

Maništušu (2269-2255)

Naram-Sîn (2254-2218)

Šar-kali-šarri (2217-2193)

Invasie van de Gutiërs

Tweede dynastie van Lagaš: nieuw-Sumerische tijd

Gudea (ca. 2100)

Derde dynastie van Ur (Ur III) (2112-2004 v.C.)

Utu-Hegal (2116-2110)

Ur-Namma (2110-2095)

Šulgi (2095-2047)

Amar-Sîn (2046-2038)

Šu-Sîn (2037-2029)

Ibbi-Sîn (2028-2004)

Invasie van Amorieten en (Elamitische) LU_2 -SU-invasies

Isin (2017-1794 v.C.)

Išbi-Erra (2017-1985)

Šu-ilišu (1984-1975)

Iddin-Dagan (1974-1954)

Išme-Dagan (1953-1935)

Lipit-Ištar (1934-1924)

Ur-Ninurta (1923-1896)

Larsa (2025-1763 v.C.)

Gungunum (1932-1906)

Rim-Sin (1822-1763); veroverd Isin

Oud-Babylonische tijd (1894-1595 v.C.)

Hammurabi (1792-1750); veroverd Isin en Larsa in 1763 v.C.

Woordenlijst

Goden

An	de hemelgod
Anuna-goden	(ook wel Anunaki genoemd): onderwereldgoden, samen met de igigi-goden
Ama-ušumgal-ana	'De heer is een hemeldraak', koosnaam voor Dumuzi
Asarluhhi	zoon van Enki, een soort magiër
BaU ₂	ook Ba-ba, godin in Lagaš, gemalin van de stadsgod Ningirsu
Dumuzi	herder, legendarische En-vorst van Šuruppak, minnaar van Inanna, later vergoddelijkt
Enki	de god van het zoete water dat onder de aarde stroomt, 'Abzu'
Enlil	in het derde millennium de hoofdgod van het pantheon; zijn tempel stond in Sippar
Enmerkar	legendarische vorst van Uruk
Ereškigal	godin van de onderwereld
Igigi-goden	onderwereldgoden, samen met de Anuna-goden ook wel 'de Grote Goden' genoemd, aanduiding van alle hemelgoden, of alleen de goden rond de poolcirkel die nooit ondergaan
Inanna/Ištar	Venusgodin, stadsgodin van Uruk en Kiš, godin van de liefde, later van oorlog
Isimu(d)	(Akkadisch: Ušmu), bodegod van Enki, heeft twee gezichten, Janusfiguur
Gidim	dodengeest
Lahmu	beschermgod verbonden met de kring van de god Enki; heeft zes krullen en houdt de geringde deurpost van Enki vast
Lama	beschermgodin, die altijd haar beide handen beschermend omhooghoudt, met de handpalmen naar buiten
Latarak	god die tot de kring van Inanna behoort
Lugalbanda	vergoddelijkte koning van Uruk, vader van Gilgamesj
Marduk	hoofdgod van de Babyloniërs
Nanaya	godin die de seksuele aspecten van Inanna belichaamt
Nanna	de maangod, in het Akkadisch 'Su-En', samengetrokken tot Sin, de vader van Inanna, zijn hoofdtempel stond in Ur
Nanše	godin van Lagaš
Nin	'dame', titel van Inanna, de hogepriesteres en de koningin
Ningal	de vrouw van de maangod, en moeder van Inanna, letterlijk 'Grote Dame'

Ningirsu	stadsgod van Girsu, hoofdgod van de stadstaat Lagaš
Ningišzida	'heer van de goede boom', onderwereldgod
Ninhursag	geboortegodin, letterlijk 'Vrouw van de bergen'
Ninšubur	bodegodin (soms bodegod) van Inanna
Ninsun	moeder van Gilgameš, letterlijk 'Vrouw wildkoe'
Ninurta	oorspronkelijke hoofdgod van Nippur, later door Enlil verdrongen en tot zijn zoon gemaakt
Neti	god die bij de poort van de onderwereld staat
Pabilsag	zoon van Enlil, verbonden met het sterrenbeeld Boogschutter
Šin	Akkadische naam voor de maangod, stadsgod van Ur
Šamaš	Akkadische naam voor de zonnegod, zijn hoofdtempel stond in Sippar
Šawuška	Hurritische godin, sterk verwant aan Inanna
Tišpak	stadsgod van Ešnumma, herkenbaar aan slangen rond zijn zetel
Utu	Sumerische naam voor de zonnegod, zoon van de maangod en dus broer van Inanna
Ut-napištim	de 'Sumerische Noach', andere naam is Ziusudra. Hij is geen god, maar een mens, aan wie de goden de onsterfelijkheid verleenden

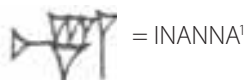
Sumerische begrippen

Abzu	zoetwaterverblijf onder de aarde waar de god Enki woonde
arali	andere naam voor de steppe of onderwereld
eanna (of E ₂ .ana)	tempelcomplex van Inanna in Uruk
Emesal	'vrouwentaal', de speciale rituele taal die in hymnen en klaagzangen wordt gebruikt
ensi	andere benaming voor En-vorst, titel voor de stadsvorst o.a. in Lagaš, Mari en Ešnunna
eš-dam	taveerne, naam voor de tempel van Inanna
ešemen	'springtouw' of 'heilige dans van Inanna', 'het spel van de heilige Inanna' is de razernij van Inanna als oorlogsgodin
bal-bale	lied dat met de bal-bale (een soort lier) wordt gezongen
garza	ander woord voor ME
giguna	(Akkadisch: gigunum) tempel boven op een ziqqurat
gipar	naam voor de ambtswoning van de En-priesteres in het tempelcomplex
girinna-planten	geurende grasachtige planten
he ₂ -gal	overvloed
hi-li	seksuele allure

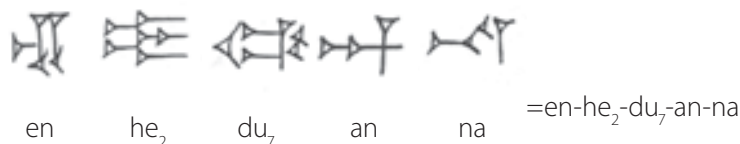
ka-luh	(Akkadisch: mis pī), mondwassingsrituelen, die van een beeld een godenbeeld maakten
lahmu	beschermgod, vaak te vinden bij god Enki in de Abzu, waar hij de deurpost bewaakt
ME	onveranderlijke natuurwetten die de kosmos beheersen
melamma	vreeswekkende uitstraling die kenmerkend is voor goden
piqitum	offer dat de naditum-vrouwen brachten in de tempel van de zonnegod Šamaš
parṣu	= ME, het ritueel dat strikt volgens de regels nageleefd moet worden; het was oorspronkelijk een godswaapen, de garza, of een orakelstaf.
kaunakes	Grieks woord voor de rituele mantel die door goden, koningen, priesters en priesteressen wordt gedragen
kusarikku	stiermens, beschermgod die de deuropening bewaakt tegen kwade binnendringers
masabbu-korf	rituele mand, onder andere van Enheduanna
MUŠ ₃	‘fonkelend’, ‘schitterend’, ‘goddelijke uitstraling’, naam voor het schriftteken van Inanna
nu-gig	bijnaam van Inanna die verwijst naar haar hoge hemelse positie
Siskur	(gebeds)-offer aan een god
Šita-waapen	Kenmerkend (zevenkoppig?) wapen van Inanna
suh-kroon	kroon van Inanna; het is niet bekend hoe deze eruit heeft gezien; misschien een sluier
šu-luh-riten	‘handwassingsriten’ die zich voltrokken in de gipar; deze riten behoorden tot de centrale taak van de En-priesteres; zij voerde deze riten ook uit als zij de nieuwe koning in zijn functie inwijdde.
umun	Emesal voor En, heer

Beknopte toelichting op de schrijfwijze van het spijkerschrift

Aanvankelijk stond elk spijkerschriftteken voor een bepaald woord. Zo had je een teken voor 'bergen' of voor 'tempel'. Het teken van Inanna, dat we later uitvoerig zullen bespreken, werd met één enkel teken geschreven:

Later gingen de schrijvers de tekens alfabetisch gebruiken als lettergrepen, zoals ba-, wa-, me-, la- ... et cetera. Maar daarnaast bleven zij ook nog veel oude tekens gebruiken die voor bepaalde woorden of begrippen stonden. De sumerologen zetten de spijkerschrifttekens om in lettergrepen (transcriptie). Het schrift is buitengewoon ingewikkeld omdat elk teken ook verschillende andere klanken kan vertegenwoordigen. Zo luidt de naam van de hogepriesteres in het derde millennium Enheduanna:

Sommige tekens in deze naam kunnen echter ook anders gelezen worden: he₂ kan bijvoorbeeld ook als gan of kan klinken en du₇ kan ook staan voor ul. Omgekeerd is ook mogelijk: de klank 'he' kan met verschillende andere spijkerschrifttekens geschreven worden. De sumerologen hebben daarom elk teken een nummer gegeven om het onderscheid tussen de verschillende spijkerschrifttekens te kunnen maken. he₂ verwijst dan naar het tweede spijkerschriftteken dat als 'he' kan worden uitgesproken. Het cijfertje 7 bij het teken du₇ van 'Enheduanna' betekent dat er minstens zeven tekens zijn die als 'du' kunnen worden uitgesproken en dat in de naam van Enheduanna het zevende teken voor du, dus du₇, wordt gebruikt. Als we niet zeker weten hoe een teken moet worden uitgesproken, schrijven we de naam van het teken in hoofdletters. Zo schrijven we bijvoorbeeld INANNA wanneer het spijkerschriftteken

¹ De spijkerschrifttekens zijn overgenomen uit de inventaris van René Labat/Malbran-Labat Florence, *Manuel d'épigraphie akkadienne: signes, syllabaire, idéogrammes*, 1988 (6e editie).

ook voor andere godinnen kan staan, zoals Ištar of Šarwuška. Dezelfde onzekerheid hebben we bijvoorbeeld bij het Sumerische woord EN. Dat schrijven we daarom soms ook in hoofdletters, omdat we niet zeker weten hoe dit teken gelezen moet worden: als En-vorst, als En-priester van Uruk, als En-priesteres van Ur of als en_i_2 , de stadsvorst van Lagaš.

Bij de omzetting van de spijkerschrifttekens in Sumerische of Akkadische woorden wordt de š als 'sj' uitgesproken en de ṣ klinkt als 'ts'. De 'h' klinkt als ons Nederlandse 'ch'. De 'u' klinkt als 'oe' en de ḡ klinkt als 'ng'. Enheduanna, de naam van de hogepriesteres van de maangod, spreek je dus uit als 'Encheedoeanna'. Wanneer in een vertaalde tekst haken staan [...] betekent dit dat er in de oorspronkelijke tekst een lacune is, deze wordt ingevuld wanneer dit met behulp van de rest van de tekst aanemelijk is. Tussen gewone haakjes (...) staan aanvullingen die slechts dienen om de Nederlandse zin beter te laten lopen of die een verklaring geven voor een gebruikt woord.

Het is gebruikelijk om de Sumerische tekens met een kleine spatie weer te geven en de Akkadische woorden in cursieve tekens te zetten. Dus *enheduanna* is een Sumerische naam, terwijl *assinnu* (een volgeling van Inanna) een Akkadisch woord is. Ik heb het echter niet overal consequent toegepast, om de leesbaarheid van de tekst niet te belasten. Zo is *gipar*, de naam voor de ambtswoning van de En-priesteres, een Sumerisch woord, maar ik schrijf het gewoon als *gipar*.

Kaart van Mesopotamië. (Naar Sasson 1996, p. 839)

Proloog

Godin Inanna

Anders dan mensen hebben goden het eeuwige leven. Godin Inanna uit het oude Sumerië leeft dus nog steeds, hoewel er niemand meer is die haar lammetjes of geitjes komt brengen om haar gunstig te stemmen. Zoals het goden betaamt, was Inanna onberekenbaar en de mensen konden er nooit zeker van zijn of zij hun offers welwillend in ontvangst zou nemen. Inanna was een van de vele godinnen die met de vruchtbaarheid van het land en van de mensen te maken had. Voor de boeren in de oudheid was dat van levensbelang. De opbrengst van de oogst was altijd weer onzeker en de gevolgen waren levensbedreigend: een slechte oogst betekende hongersnood. Als vruchtbaarheidsgodin leidde Inanna een hartstochtelijk liefdesleven. Haar grote liefde was Dumuzi. Hij was geen god, maar een gewone sterveling. Hij was herder en leefde met zijn kudde in de steppe. De boeren zongen over dit liefdespaar talloze liederen tijdens de vele feesten die in de loop van het landbouwjaar werden gevierd. Hun liefdesspel was een voorbeeld voor de meisjes en jongens die op het punt stonden om te gaan trouwen. Zij zongen over Inanna die met Dumuzi de hele nacht gedanst had en die de volgende dag aan de deur van haar huis klopt, om geheel volgens de regels en beladen met bruidsgeschenken haar hand te komen vragen aan haar moeder. Inanna ontvangt haar verloofde aan de deur van haar woning, nadat ze zich eerst met zeep gewassen had en met houtskool haar ogen had opgemaakt en zich in haar mooiste kleren had gestoken. Hun samenzijn is echter niet van lange duur, want Dumuzi wordt vermoord. Wie vermoordde Dumuzi en waarom? Het antwoord daarop zullen wij in een van de mythen van Inanna en in de Klaagzangen over een jonggestorven god proberen te achterhalen.

Ook de stadsvorst en later de koningen van het land Sumerië dongen naar de gunsten van Inanna. De hofdichters beschrijven hoe de koning net als Dumuzi zijn opwachting komt maken bij Inanna in haar tempel. Zij nemen kostbare huwelijksgeschenken voor haar mee en brengen de hele nacht met de godin door op het liefdesbed, dat bedekt is met geurende girinna-planten en druipt van zoete dadelsiroop. De godin is verrukt over haar geliefde koning en de gevolgen voor hem en de bevolking zullen geruststellend en heilzaam zijn.

Maar de koningen riepen de hulp van Inanna ook in bij hun veelvuldige oorlogen die zij voerden met naburige gebieden. Als gunsteling van Inanna verwachtten zij van haar dat zij haar goddelijke krachten inzette om hem op het slagveld aan de overwinning te helpen. Zo

kreeg Inanna aspecten van een oorlogsgodin. Uit haar schouders groeiden geen korenaren meer, maar wapens. Deze gespletenheid – godin van de seksuele liefde en gewelddadige oorlogsgodin – gaf aan Inanna een uitermate complex en verbluffend karakter.

Wie was deze godin, die bijna drieduizend jaar lang in het oude Nabije Oosten werd vereerd? We zullen proberen haar sporen in de geschiedenis te volgen, al is dat uitermate lastig omdat het overgrote deel van de bronnen in de loop der tijd verdwenen is. We richten ons op Sumerië, het land dat in het huidige Irak lag en waar Inanna volgens de mythe in het gebergte in het oosten geboren zou zijn. Zij was de stadsgodin van Uruk, een stad aan de Perzische Golf, die meer dan vijfduizend jaar geleden tot grote bloei was gekomen.

Hoofdstuk 1 De Sumeriërs

De Sumeriërs

In het gebied waar nu Irak ligt, vlak bij de Perzische Golf, leefden eens de Sumeriërs. Door deze streek stromen twee grote rivieren, de Eufraat en de Tigris. Beide rivieren ontspringen in het hoogland van Anatolië, het huidige Turkije, en doorkruisen de hele laagvlakte van Syrië en Irak, totdat zij in de Perzische Golf uitmonden. Het gebied werd later door de Grieken 'Mesopotamië' genoemd, letterlijk: 'land tussen de rivieren'. In het noorden lag het land 'Simurru'. Deze naam lijkt op de naam die de Semitische bewoners later aan de zuidelijke landstreek gaven, *Šumerûm*, waarvan ons woord voor de Sumeriërs is afgeleid. De Sumeriërs zelf noemden hun land ki-en-gi, dat mogelijk 'land van de vorstelijke En' betekende, naar de priester-koning ('En') die aan het hoofd van de Sumerische stadstaten stond.

De Sumeriërs moeten dit kustgebied na 4000 v.C. zijn binnetrokken. Waar ze vandaan kwamen is niet bekend. Hun taal is ook niet verwant aan enige andere taal die in dit gebied gesproken werd. Men dacht vroeger dat zij vanuit zee waren gekomen. Ze zouden dan met hun schepen vanaf de Perzische Golf stroomopwaarts over de Eufraat en de Tigris zijn komen varen. Tegenwoordig denkt men eerder aan een omgekeerde richting: de Sumeriërs zouden vanuit het noordoosten van Mesopotamië naar het zuiden zijn getrokken. Misschien herinnert de naam voor de landstreek in het noorden – 'Simurru' – aan de tijd toen de Sumeriërs hier woonden.

Toen de Sumeriërs het gebied rond de Perzische Golf betraden woonden daar al mensen. Sporen van een vroegere cultuur kunnen we terugvinden in sommige stadnamen, zoals Uruk, Ešnunna en Šurupak, die uit een andere taal dan het Sumerisch afkomstig moeten zijn. Ook de naam van de Eufraat, Buranuna, heeft geen Sumerische betekenis. De naam van de Tigris, Ildigna, kan daarentegen misschien wel in het Sumerisch verklaard worden als 'de blauwe rivier': i d₂ betekent 'rivier'; g i n₃ betekent 'blauw'.

Langs deze twee grote rivieren waren al vanaf het vijfde millennium v.C. overal kleine nederzettingen van landbouwers ontstaan. Zij lieten het water van de rivieren via een netwerk van kanaaltjes over hun akkers lopen om hun gewassen te bevoeien. Iedereen die hier woonde was afhankelijk van het rivierwater, want er viel te weinig regen en de zon brandde meedogenloos in de zomermaanden. De rivieren konden ook gevaarlijk zijn. Omdat het land zo vlak was bestond er altijd het gevaar dat zij buiten hun oevers traden en hun bedding plotseling verlegden. Zo dreigden hele gebieden onder water te lopen, terwijl andere streken juist geen water meer kregen, zodat de boeren hun oogsten zagen mislukken.

Aan de kust van de Perzische Golf was het moerassig. De beide rivieren hadden hier het slib achtergelaten dat zij onderweg hadden meegenomen. In dit gebied groeide het riet dat de bewoners gebruikten om huisjes voor de goden te bouwen. Het was het domein van de god Enki, de god van de wijsheid en de magie. Hij zou de beschaving naar de mensen hebben gebracht. Hij leefde in zijn onderaardse zoetwaterverblijf, de Abzu. Dat lag onder het aardoppervlak, maar nog boven het zoute water van de grote oceaan. De hoofdtempel van Enki stond in Eridu, een stad die in de oudheid veel dichterbij de kust heeft gelegen dan tegenwoordig. In Eridu zijn de resten van een prehistorische tempel gevonden en een overvloed aan restanten van visoffers aan de god van deze tempel.

In de Sumerische koningslijsten, die aan het begin van het tweede millennium v.C. zijn opgetekend, staat dat Eridu de oudste stad van de bewoonde wereld was. In deze koningslijsten staan de mythische voorouders van de Sumerische dynastieën vermeld, gevolgd door koningen die ook uit andere historische bronnen bekend zijn. Het koningschap zou vanuit de hemel zijn neergedaald en om de beurt had een bepaalde stad in Sumerië het koningschap uitgeoefend. Na Eridu zouden nog acht andere plaatsen achtereenvolgens het koningschap verkregen hebben, zoals Sippar en Šuruppak. Daarna was het afgelopen, want in de koningslijsten staat geschreven dat toen de vloed over het land kwam.

Het is het bekende *zondvloedverhaal* dat ook in het Oude Testament staat. In het boek Genesis (6:6-8) staat dat God spijt had van zijn schepping, omdat de mensen slecht waren. Daarom besloot God hen van de aarde weg te vagen. Alleen Noach, die als een rechtschapen man had geleefd, wilde hij van deze ramp redden. God legde Noach uit hoe hij een groot schip – een ark – moest bouwen van pijnboomhout en dit vanbinnen en vanbuiten met pek moest insmeren.

In de Sumerische mythologie is het niet Jahweh, maar hun hoofdgod Enlil die de mensen wilde vernietigen, en was het de god Enki die besloot om een rechtschapen man en het leven op aarde te redden. Enki waarschuwde deze man, Ziusudra, de koning van de stad Šuruppak en gaf hem instructies hoe hij een schip moest bouwen waarin hij zichzelf, zijn familie en alle dieren kon redden. Zes dagen en zeven nachten trotseerde dit vaartuig het noodweer. *De stormvloed verpletterde het land. Maar toen de zevende dag aanbrak, staakte de stormvloed zijn aanval. Zij die om zich heen gewoeld had als een barende vrouw, de zee, werd kalm; de storm verstilde; de vloed hield op.*¹ De boot was na zeven dagen vastgelopen op de berg Nimuš. Ziusudra liet een duif los, maar die keerde terug naar de boot omdat hij geen land had kunnen vinden. Enige tijd later liet Ziusudra een zwaluw wegvliegen, maar die keerde ook terug.

Toen liet hij een raaf los. De raaf vloog weg, en die zag hoe het water teruggetrokken was. Hij at, stapte heen en weer, poepte en kwam niet meer terug. De overlevenden begrepen daardoor dat het water zo ver gezakt moest zijn dat er land was drooggefallen. Zij verlieten het schip en dankten de goden voor hun redding. Vanwege zijn verdiensten verleenden de goden het eeuwige leven aan Ziusudra.

Na de zondvloed ging het koningschap – nog steeds volgens de antieke koningslijsten – over naar zo'n twintig andere steden, met als eerste het noordelijke Kiš. Daarna kreeg Uruk het koningschap toebedeeld. De koningslijsten vermelden de namen van de vorsten die in Uruk hebben geregeerd, zoals de legendarische Gilgameš. Uruk lag aan de Eufraat, dicht bij de Perzische Golf, en zou uitgroeien tot de eerste echt grote stad van de geschiedenis. Rond 3600 v.C. had Uruk een oppervlakte van 2,5 vierkante kilometer. Er woonden toen al zeker twintigduizend mensen en de stad was omgeven door een stevige stadswal.

Uruk

De naam Uruk heeft misschien wel het langst bestaan van alle stadsnamen, hij is tot in onze tijd bewaard gebleven in de naam 'Irak'. De huidige Irakese naam voor het voormalige Uruk is Warka, en ook die naam is verwant met de oude naam Uruk.

Rond 3400 v.C. hadden de bewoners een nieuwe stadsmuur aangelegd met een omtrek van 9,5 kilometer. De binnenmuur was 5 meter breed en op de buitenmuur waren halfcirkelvormige torens en uitkijkposten gebouwd. Binnen de stadsmuren lagen grote open ruimten die vermoedelijk voor landbouw en tuinenbouw werden gebruikt.

De bewoners waren trots op deze stadsmuur en in de latere mythen vertellen zij dat Gilgameš hem had gebouwd. Het Gilgameš-epos opent dan ook met een beschrijving van deze beroemde stadsmuren²:

*Toen bouwde hij de wallen van Uruk-de-Schaapsstal
en van het Eana, de heilige hoge voorraadschuur.
Bekijk zijn tinnen (kantelen), (die zijn) als een gordel van brons;
Aanschouw zijn borstwering, die niemand kan evenaren;
Beklim de stenen trap uit het verre verleden
en treed binnen in het Eana, de woning van Inanna,
die geen latere vorst ooit zal kunnen namaken.
Bestijg de muur van Uruk, en wandel daarop rond!
Bekijk zijn fundament, beproef het tichelwerk:
Of dit geen echte baksteen is,
gelegd door de Zeven Wijzen?*